što se pokazalo posljednjom etapom hladnoga rata i njihovih refleksija na europsku stvarnost. Autori svoj izbor tekstova zatvaraju esejom Predraga Matvejevića *Srednja Europa iz perspektive Istočne Europe* (str. 281–292). Tekst se zadovoljava nabrajanjem mahom umjetničkih i kulturnih osobitosti koje se uvriježeno pripisuju srednjoeuropskom identitetu kad se o njemu želi govoriti: od utjecaja židovskih pisaca koji pišu njemačkim jezikom do bidermajera i baroka. Od Andrića i Crnjanskog pa do Krleže, Kiša, Brocha ili Hašeka; Matvejevićev se tekst čita kao svojevrsni inventar u kojemu neke temeljne teze nema, osim ako u pitanju nije tek podsjećanje na to da nas svaki razgovor o srednjoeuropejstvu suočava s iznimnom heterogenošću, odnosno upozorenje da se čuvamo pretjeranoga pojednostavnjivanja.

Jedna od najvećih kvaliteta knjige zapravo je prešutna, a riječ je o odbijanju da se pristane na podjelu hrvatskih intelektualaca na *domovinske* i *iseljene*. Manji prigovor možda bi se mogao uputiti izboru u kojem etablirani intelektualci poput Dinka Tomašića, Bogdana Radice ili Pilara stoje uz bok onima relativno nepoznatima, pa tako zasigurno i manje utjecajnima poput Pallue, Bjelovučića ili Hribara. Međutim odluku o takvu izboru reprezentativnih tekstova moguće je braniti upravo težnjom za što bogatijom i uravnoteženijom slikom u kojoj će do izražaja doći i doprinosi široj javnosti mnogo manje poznatih intelektualaca. U tom smislu raznolikost je možda najveća vrlina ovoga zbornika. Još jedna manja zamjerka tiče se činjenice da je posljednji uvršteni tekst objavljen 1989. godine. Šteta je što, primjerice, tranzicijska problematika devedesetih nije zastupljena barem jednim tekstom, kroz prizmu hrvatskoga vraćanja u okrilje Srednje Europe ili razmatranje izazova koje su nove (srednjo)europske integracije donijele. No riječ je o manjoj zamjerci. Zaključno se može reći da je riječ o vrlo uspjelom i korisnom djelu koje će vjerojatno postati obaveznom stanicom budućim istraživačima. Poneki urednički izbor u vidu nekoga od uvrštenih autora možda će netko u budućnosti i osporavati, a ponešto iz uvodne studije možda će u budućnosti biti rafinirano ili prošireno, ali to ovaj zbornik ne čini ništa manje zahvalnim dodatkom ionako oskudnoj hrvatskoj literaturi na temu Srednje Europe.

Matej Vidaković

Milan Japunčić, *Intelektualac i Veliki rat: dnevnički zapisi iz ruskog zarobljeništva gimnazijskog profesora Milana Japunčića (1916. – 1918.)* (Gospić; Zagreb: Državni arhiv u Gospiću; Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Centar za inovativne studije, 2024.), 248 str.

Integralna verzija dnevnika Milana Japunčića konačno je ugledala svjetlo dana 2024., premda se za njegovo postojanje znalo oduvijek, uvjetno rečeno, i željno ga se iščekivalo svih ovih godina. Bio je to jedan od izvora o kojemu se naveliko pričalo davne 2003. i 2004. godine, kad su ga prvi put predstavili javnosti i upozorili na njegovu važnost Meri Kunčić i Zoran Ladić (*Biobibliografica*, sv. 1, str. 69–90). Iako se

dnevnik izrijekom ne spominje u specijalu *Hrvatske revije* posvećenom 90-godišnjici izbijanja Prvoga svjetskog rata (god. IV, br. 2, str. 13–63; br. 3, str. 11–73), naslovnicu broja 3 krasi fotografija petorice ljudi odjevenih u neobičan spoj civilne odjeće i vojnih uniformi, iz čega se dalo zaključiti da je riječ o zarobljenicima. Ista ta fotografija nalazi se na naslovnici nedavno objavljenog dnevnika iz kojega doznajemo da je centralni lik na fotografiji, čovjek u tamnom kaputu, zapravo Milan Japunčić zvani Japa (1880. – 1945.), dugogodišnji profesor Velike gimnazije u Gospiću.

Iako je na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu 1905. apsolvirao slavistiku i klasičnu filologiju, tijekom svoje nastavničke karijere predavao je niz predmeta, uključujući i matematiku. Osim kratkoga angažmana u Zemunu na početku karijere, u gospićkoj je gimnaziji, koju je i sam završio, umalo proveo cijeli radni vijek prošavši sve stupnjeve nastavničkoga zvanja, počevši od namjesnoga učitelja (1906.), preko v. d. ravnatelja, do ravnatelja u više mandata. Nakon što mu je 1932. sin osuđen na zatvorsku kaznu smijenjen je s dužnosti po kratkom postupku i premješten u gimnaziju u Kragujevcu (Srbija), gdje ostaje do kraja godine, kad je umirovljen. Po povratku u Gospić aktivno provodi umirovljeničke dane baveći se književnim radom i pišući članke koje objavljuje u raznim stručnim časopisima, lokalnim i stranačkim novinama te ličkim kalendarima. Pisanjem se bavio još od studentskih dana, tako da je njegova bibliografija poprilično obimna i nadasve raznovrsna. Napisao je i prvu sintezu ličke povijesti uopće (1936.) i nekoliko kraćih sjećanja na Prvi svjetski rat, koja su u znatnoj mjeri pripomogla priređivačici dnevnika Marti Janković u razrješavanju nedoumica proizašlih iz šturih dnevničkih zapisa. Upravo zahvaljujući njegovim objavljenim člancima i osvrtima na javna događanja u Gospiću i Lici općenito moguće je rekonstruirati njegovu javnu djelatnost i utjecaj na rad podružnica nekoliko istaknutih društava toga doba poput Hrvatskoga sokola ili Matice hrvatske, što ga uz dugogodišnji nastavnički rad sigurno čini utjecajnom osobom u ličkim okvirima. Povrh osobnih sklonosti i talenta, javna djelatnost Milana Japunčića produkt je shvaćanja uloge intelektualca u nerazvijenom društvu prve polovine XX. stoljeća, kad se poučavanje neukih smatralo dužnošću i svojevrsnim poslanjem bez obzira na temu poučavanja. I tu se sada neizostavno nameće pitanje koliko je takvih intelektualaca bilo na području Kraljevine Hrvatske i Slavonije; vjerojatno jako mnogo, o kojima spletom okolnosti ne znamo ništa. Svaka urbana sredina sa srednjoškolskom obrazovnom ustanovom imala je svoje milane japunčiće, koji su sigurno ostavili trag u lokalnoj zajednici, no nisu sve lokalne sredine imale novine u kojima se mogu pronaći tragovi te djelatnosti, što je veliki gubitak za povjesničare, ali i hrvatsko društvo u cjelini.

Ovom prilikom treba istaknuti da ovoga izdanja ne bi bilo, unatoč svem trudu priređivačice i cijele ekipe suradnika, bez upornosti i truda obitelji Milana Japunčića, prije svih njegove kćeri Đurđe Žaknić, koja je započela prepisivanje očeva dnevnika, ali nije dočekala objavu, nego je to omogućila njezina kći Marina Kuzman dopustivši uvid u original i majčin prijepis. Bez njihove dobre volje ništa ne bi bilo moguće, hvala im na tome. Glavna inspiracija za pisanje dnevnika bila je Milanova supruga Katica (rođ. Došen), kojom se oženio 1908. u Smiljanu i imali su osmero djece, od kojih je šestero odraslo. Pisac dnevnika ističe svoju ljubav prema supruzi i djeci na nebrojeno mjesta u dnevniku, i iznimno mu je bilo stalo da dnevnik u slučaju njegove smrti dođe u Katičine ruke kako bi vidjela koliko mu je značila sve vrijeme. Ta se njegova

želja tek djelomično ostvarila jer je unatoč svim mjerama predostrožnosti dio bilježnica netragom nestao putujući u Gospić diplomatskom poštom, što je velika šteta, premda se pisac dnevnika osobno pojavio na kućnom pragu u lipnju 1918., što mu je usprkos teškom razočaranju zbog bilješki ipak bila znatna utjeha. Japunčić je mjesecima pokušao ući u trag svojim bilješkama i uspio doznati da ih je danski konzul iz Sibira poslao u Beč, pa je pretpostavio da su zaglavile u nekom cenzorskom uredu i jednostavno nestale u birokratskim previranjima tijekom raspada Austro-Ugarske Monarhije. Zanimljivo je da ni u jednom trenutku nije posumnjao u mogućnost gubitka pošte na putu do Beča, što se meni čini prilično izglednim scenarijem s obzirom na kaos koji je vladao u drugoj polovini 1918., pa je možda imao neku potvrdu za to uvjerenje. Ako je tako, tada postoji barem teoretska šansa pronalaska tih bilježnica među arhiviranim spisima cenzorskoga ureda, što bi bilo neizmjerno dragocjeno za proučavanje povijesti hrvatskih postrojbi tijekom Prvoga svjetskog rata. Od 16 poslanih bilježnica na adresu su stigle samo četiri s dnevničkim zapisima te par pomoćnih sveščića s izvacima iz novina, citatima iz literature i svojevrsnim rječnikom pojmova napisanih na njemačkom i ruskom i tek djelomično na hrvatskom jeziku.

Ono što je ostalo od dnevničkih zapisa objavljeno je u ovom izdanju pod naslovom „Dnevnički zapisi Milana Japunčića" (str. 37–208) i sastoji se od četiri cjeline: „Treći put na fronti (1916.)" (str. 37–94), „U Semipalatinsku 1916." (str. 95–111) te dva „U. I. B." (str. 112–144 i 145–208). Dnevniku prethodi poglavlje „Milan Japunčić i Veliki rat (1914. – 1918.)" (str. 9–24), koje je napisao Željko Holjevac, a u njemu se detaljno objašnjava život i djelovanje Milana Japunčića, pri čemu je unatoč naslovu poglavlja ratni put domobranskoga časnika samo jedna od epizoda njegova bogata života ispunjena radom i brigom za obitelj. U poglavlju „Priređivački uvod u mikrokozmos Milana Japunčića" (str. 25–36) Marta Janković iscrpno objašnjava sve vezano uz dnevnik, postupak objavljivanja i promjene koje su nužno provedene prilikom ujednačavanja rukopisa da bi dnevnik bio prilagođen široj publici. Iako je to nužan uređivački proces, prava je šteta što se to mora raditi jer se time gubi izvornost rukopisa i čitatelj gubi izravni uvid u to koliko je dugotrajnost boravka u Rusiji utjecala na pisca dnevnika. U pročišćenom tekstu više nema nesvjesno umetnutih ćiriličnih slova i ruskih riječi unutar latiničnoga pisma i pretežno hrvatskoga jezika, a riječ je o intelektualcu koji se povremeno morao prisiljavati nastaviti s pisanjem i sve se vrijeme trudio pisati književnim jezikom. Kako su u tom procesu prošli slabo pismeni seljaci možemo tek pretpostaviti jer takvih je zapisa bilo i ostalo sačuvano neusporedivo manje, a povrh toga se smatraju manje atraktivnima za objavljivanje. Pitanje atraktivnosti rukopisa podložno je vječitim raspravama jer svaki čitatelj očekuje nešto drugo, što u znatnoj mjeri ovisi o njegovoj znanstvenoj opredijeljenosti i razlogu čitanja. Tako je i ovdje. Svi oni koji očekuju detaljne analize svjetskih zbivanja bit će razočarani jer toga jednostavno nema, ali je zato puno konciznih opaski o onome što se događa oko njega (ratu i revoluciji) i običnim ljudima u burnim vremenima.

Prvi dio rukopisa obuhvaća razdoblje od početka veljače 1916., kada se nakon kraćega dopusta javio u Karlovac, gdje je kao najstariji časnik imenovan zapovjednikom 1. bojne doknadne satnije XIX. hodnog bataljuna 26. domobranske pješačke pukovnije, koju je trebao dovesti do bojišta u Galiciji, a završava njegovim zaroblja-

vanjem krajem lipnja iste godine. Višednevno putovanje vlakom kroz Monarhiju bio je zahtjevan logistički projekt, uspješno prevladan iskustvom prekaljenih ratnika koji ne prezaju ni od čega, pri čemu je briga za vojnike bila jača od straha od potencijalnih sankcija. Dobar dio tih vojnika bili su Japunčićevi bivši učenici, a druge je poznavao iz ranijih susreta pripadnika istoga bataljuna, što se pokazalo izvanredno korisnim na prvoj liniji pri odbijanju protivničkih napada i svakodnevnoj gradnji obrambenih položaja srušenih artiljerijskom paljbom vlastitoga i/ili protivničkoga topništva. Ovo će biti izvrsno štivo za sve one koje zanima prikaz rata na mikrorazini dok se istovremeno odvijaju vojne operacije širih razmjera, u ovom slučaju ljetna Brusilovljeva ofenziva. Na kraju ovoga segmenta stoji „Semipalatinsk, 3. listopad 1917.", što znači da je svoje ratničke doživljaje naknadno uobličio u ovu formu tek u zarobljeništvu, vjerojatno prema zapisima vođenima na licu mjesta. Pisanje po sjećanju i utjecaj naknadne pameti vidljiv je na više razina, premda to ne umanjuje snagu opisanoga ratovanja. Autor je, već tada, umjesto imena suboraca stavljao inicijale, uz časne rijetke iznimke, vrlo vjerojatno svjestan delikatnosti podataka ako dnevnik dospije u pogrešne ruke.

Drugi dio sjećanja, naslovljen „U Semipalatinsku 1916.", bit će sigurno zanimljiviji geografima i/ili antropolozima nego povjesničarima jer se u njemu iznose podaci o Sibiru, njegovim rijekama, gospodarstvu općenito, rudnom i šumskom bogatstvu, veličini gradova i manjih naselja, naravno uz kraće izvatke o povijesti toga golemog prostranstva. Japunčić opisuje raznoliko stanovništvo toga područja, posebice egzotične narode Dalekoga istoka, s kojima se on, poput svih drugih Europljana, prvi put susreo tek u zarobljeništvu. Uočava razlike u načinu života između različitih slojeva doseljenika iz europskoga dijela Rusije i domicilnoga stanovništva, a pažnju mu privlači različitost shvaćanja obiteljskih odnosa kod pojedinih naroda, posebice (ne) briga za starije članove obitelji. U opisu odnosa muža i žene dominiraju fraze „nikad ne tuče", „uglavnom nikad ne tuče" i slično, no žena je svugdje bez ikakvih prava i samo ponegdje uvažena radna snaga. Dosta prostora posvetio je „glasovitoj kaznioni" u Tobolsku, u kojoj je 1908. bilo zatvoreno 600 ljudi, od čega su polovica bili politički zatvorenici, a može se pretpostaviti da ih je u trenutku pisanja bilo znatno više. Opisujući uvjete u kojima su živjeli ti ljudi – dobar dio njih bio je u okovima, u gradu u kojem je zimi znalo biti i –42 °C – postaje jasno koliko je ratnim zarobljenicima u osnovi bilo dobro.

Posljednja dva poglavlja, jednako naslovljena „U. I. B.", opisuju upravo te zarobljeničke dane, dosadnu svakodnevicu koja ubija dušu. Čitajući napisano, ne može se reći da se ne događa baš ništa, jer se stalno nešto događa unutar toga uskoga zatvoreničkoga kruga smještenog u istoj kući i u istom gradu, međutim sve to nikako ne zadovoljava Japunčićev znatiželjni um koji je apsolutno svjestan da se istovremeno događaju globalno važne stvari o kojima on i njegovi suborci ne znaju ništa. Ne smeta ga čak toliko samo neznanje koliko izoliranost od svijeta i pravodobnih informacija jer željno iščekivani tisak uglavnom donosi prastare vijesti, pogotovo o njihovu statusu i daljnjoj sudbini, a događaji su se izmjenjivali nevjerojatnom brzinom mimo njih. Odlasci na duge šetnje kroz grad i bližu okolicu, i to bez vojne pratnje, bili su mu omiljena tjelesna zanimacija, a među raznim aktivnostima za kraćenje vremena osobito

su ga veselili odlasci u gradsku knjižnicu i posjeti kazalištu. Dojmove o viđenome i pročitanome upisivao je u prvo vrijeme u zasebne knjižice koje nisu sačuvane, ali je od te prakse odustao u posljednjem dijelu dnevnika, koji obuhvaća razdoblje od kraja ožujka do početka lipnja 1918., kad ih naprosto ispreplećе s opisima svakodnevice. Zanimljivo je pratiti kakav su odnos zarobljenici izgradili sa svojim čuvarima i kako je promjena toga odnosa utjecala na odluku o bijegu nelegalnim putem, nečemu o čemu je razmišljao dugo vremena, nebrojeno puta, ali je kao zakleti legalist u pravilu odustajao do jedanput.

Sve u svemu, teško je iz knjige prepune detalja izdvojiti neki univerzalno zanimljiv i upravo u tome leži čar ovoga dnevnika vrijednog čitanja. Ovdje je opisano kako funkcioniraju ljudi u nama teško zamislivim uvjetima rata i zarobljeništva daleko od doma, u svijetu kakav više ne postoji. Taj svijet toliko je mentalno daleko svima nama, a pogotovo mlađim generacijama, da nam je jednako apstraktan kao i stoljeća koja su mu prethodila, iako je od tada prošlo samo 107 godina. Nije to tako dugo, a opet jest, no u tom su razdoblju ljudi stubokom promijenili svijet koji nas okružuje i pretvorili ga u tehnološki napredno mjesto u kojem se sve manje mari za ljude, a sve više za tehniku. Ovaj dnevnik dašak je prošlih vremena gdje su ljudi na prvome mjestu, barem piscu ovoga dnevnika, i jasan podsjetnik na to što su sve ljudi u stanju preživjeti.

Vijoleta Herman Kaurić

Hrvoje Gržina, Vladimir Iveta, Mario Stipančević, *Pod svojim bojama. Počeci Hrvatske nogometne reprezentacije* (Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2025.), 222 str.

Početkom prosinca 2025. izdana je knjiga *Pod svojim bojama. Počeci Hrvatske nogometne reprezentacije* Hrvoja Gržine, Vladimira Ivete i Marija Stipančevića. Objavljena povodom 85. obljetnice odigravanja prve službene utakmice, knjiga u središnjem dijelu obrađuje razdoblje od travnja do prosinca 1940. godine, u kojem je s dvije utakmice protiv Švicarske te dvije protiv Mađarske (uključujući i dvije utakmice juniorske reprezentacije protiv mađarskih juniora) započela povijest hrvatske nogometne reprezentacije.

Uvodnu riječ dao je aktualni predsjednik Hrvatskoga nogometnog saveza Marijan Kustić, a autorski trojac u predgovoru je naglasio da su glavni poticaj za nastanak knjige bile fotografije doajena hrvatske sportske fotografije Vladimira Susića, čiji se vrijedni arhivski fond nalazi u Hrvatskom državnom arhivu, koji je ujedno i izdavač knjige. Autori su također naznačili da je izvornoga arhivskog materijala bilo vrlo malo, pa su uz pomoć dostupne literature i novinskih napisa pokušali što detaljnije rekonstruirati opisane događaje te dodati *dašak reporterske izravnosti*, što je posebno naglašeno u poglavljima o samim utakmicama, gdje se čitatelj može i uživjeti u do-